

Gürcü Familiası

Anar

© Anar. Seçilmiş Əsərləri. 2 cildə. 1-ci cild
Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı-1988

Bu nə qəribə teleqram idi: “Muradav Oqtaya 29 Bakıdayam Reys 203 Qarşıla”. İmzasız. 203-cü reyslə uçan təyyarə Moskvadan gəlir. Amma axı kim ola? Moskvadan heç kəs gələsi deyil. Heç kimi gözləmirəm. Bu teleqramı kim vurub görəsən? Ağılıma heç kəs gəlmir.

Hələ yaxşı ki, teleqramı anam laib. Bacım alsaydı, gör nə mərəkəydi. Düz bir il mənə dolayacaqdı.

Səhər erkən Aeroflot avtobusunun yumşaq kürsüsünə sərələniib öz-özümə fikir eləyirdi: yaxşı, axı mən kimi qarşılamağa gedirəm?

Avtobus şəhərin yuxulu güçələrindən keçirdi. Mən gələcək müsafirim haqqında düşünərək pəncərədən yatmış şəhəri seyir edirdim. Yavaş-yavaş oyanan şəhərin səhər mənzərələri fikirlərimi yayındırırdı və mən naməlum teleqramın müəllifi haqqında qəti bir qərara gələ bilmirdim.

Şəhərə səhər obaşdandan baxasan. Ancaq o vaxt şəhərin əsl simasını, daş simasını, daş varlığını görə bilərsən. Bu zaman şəhər çıpaq, adamsız, hərəkətsizdir, yalxıdır. Bəzək-düzəksizdir, səssiz-səmirsiz, danışıqsız, neon reklamsızdır. Vitrinlər də sükuta qarq olub, afişalar da. Daşlar donub, susub, uyuyub.

Tək-tənha bir piyadanın boş, adamsız, meydana damcılayan addımları. Asfaltı naxış-naxış bəzəyən narın yağış—səhər yağışı.

Moskvada və ölkənin başqa şəhərlərində yaşayan bütün dostlarımı, tanışlarımı xəyalıma gətirirdim—yenə bir şey çıxmırdı. Müxtəlif səbəblərə görə—heç biri ola bilməzdi. Bəlkə mənim Bakı tanışlarımdan, dostlarımdan biridir, Moskvadan gəlir, yox ki, yox. Heç ola bilməz, bircə Ceyhundan başqa. Ceyhun kiçik qardaşımdır. Moskvada memarlıq institutunda oxuyur. Vaxtilə mən də oranı bitirmişəm. Bəlkə gələn Ceyhundur. Yox, ola bilməz, əvvəla srağagün onunla telefonla danışmışam, ovqatının təlx olmasından bildim ki, pulu yoxdur. Onun halını yaxşı başa düşürdüm. Özüm də belə vəziyyətə az

düşməmişəm. Moskvada, evdən uzaqda pulun qurtara, illah da bayramqabağı. Ceyhuna dedim ki, darıxmasın, pul göndərərəm ona. Çox da olmasa, hər halda bayram xərcliyi üçün kifayət edər. Odur ki, çətin aqlım kəsir, bu söhbətdən sonra Ceyhun lapdan dura gələ Bakiya. Bir də axı gəlsə, daha adını niyə gizlədir?

Aqlıma bir fikir də gəldi. Amma bu fikir—xam xəyal idi. Qeyri-mümkün şey idi, baş tutan iş deyildi. Ola bilməzdi.

Nə isə, gümanlar, fərziyyələr içində vurnuxurdum ki, bir də gördüm bizim avtobus aeroportun təzə binasına yan alır. Bir memar kimi bu bina məni heç açmır. Mən, necə deyərlər, gənc və yenilikçi bir memar kimi var qəlbimlə hiss edirəm ki, binanın layihəsini çəkməyi mənə tapşırsaydılar, elə bir şey tikərdim ki, hamının ağzı açıq qalardı. Sərnişinlər bu binanı görəndə kimi qəşş edib trapdan yıxılırdılar.

Bir necə dəqiqədən sonra açıq eyvanda dayanıb indicə enmiş təyyarəyə sarı baxırdım. Təyyarənin qapısına trap çəkmişdilər, trapın başında hələlik tək bircə stüardessa durmuşdü. Mavi kostyumlu stüardessa. Sonra qapının haşiyəsində kök bir kişi göründü, yaşıl şlyapası vardı. Onun arxasınca cavan əsgər göründü, sonra uşaqly arvad, başqa bir qadın, kişi, qadın... Aman allah! Xam xəyal. Qeyri-mümkün olan şey “Ola bilməz”. Bəli, odur ki, var. Aqlıma gələn və aqlımdan qovduğum fikir. Trapla hündür bir qadın enirdi. Yaraşlıqlı və əzəmətli. Cavan və gözəl. Saçının qəribə burumu, paltarının qeyri-adiliyi dərhal onu başqalarından ayırırdı. Mən onu bir an içində—günəşlik, qara eynəklərini geyənə qədər tanıdım. Bəlkə bu geyimdə, bu qiyafədə üstəlik qara eynəyi də gözündə, heç tanımayaydım da. Amma tanıdım—gözlərindən tanıdım.

Hər ehtimala qarşı bütün sərnişinlərə göz gəzdirdim, amma artıq yüz faiz əmin idim ki, teleqram ondandır və indi ora-bura döyükrək məni axtarır.

—Salam, — dedim.

—Oqtay, ay allah, mən də dedim, bəlkə teleqramımı almamısan.

—Şeylərin hardadır?

—Heç nəyim yoxdur. Əzizim, tez məni bir yerdə gizlət. Tez taksi tapa bilərik?

—Bu saat taparlıq. Gedək. Xanım xarici kəşfiyyatdan gizlənir?

—Taksidə hamısını danışaram. Heç inana bilmirəm ki, Bakıdayam. Əzizim, amma sən heç dəyişməmişən.

—Taksinin arxa yerində oturmuşduq, o, geri qaçan aeroport binasına, yola, hündür çiraqlara hərisliklə baxırdı.

—Əcəb qiyamət aeroportudur. Lap Beyrutdakı aeroporta oxşayır. Çoxdan tikiblər bunu?

—Üç il olar,— dedim. — Bəlkə bir deyəsən görüm axı...

—Bu saat, bu sat, hirsələnmə. Bilirsən səni görməyimə neçə şadam. Elə səni görməkçün gəlmişəm də...

“Belə olsaydı nə vardı ki? — deyə düşündüm, — bu cür xoşbəxtliyə inanmaq olar? Özü də belə asan?”

—Çox gözəl, —dedim.—Yaxşı bəs niyə belə gizlin, sirli?
—Əcəb işdir, — deyə o, təəccübləndi və pıçıltıya keçdi. — Mən ərli arvadam, ilk eşqimin vüsəlinə gəlmişəm, deyirsən bəs heç bir sirr-zad olmasın?
Əsmər mənim uşaqlıq dostum idi. On il bir sinifdə oxumuşduq. Mənim qabağımdakı partada oturardı.

Vüsəl, ilk eşq, filan... yalandır. Heç vaxt mən onun ilk eşqi olmamışam. O da mənim. Düzdü, bir az xoşuma gəlirdi.

Necə deyərlər, bir az kəsirdim ondan. Amma ilk məhəbbət filan... heç yadıma gəlmir, mənim ilk məhəbbətim olub, yoxsa yox...
—Necə başa salım? Bu yaxında Bolqarıstandan qayıtmışıq. Camalı yaxın Şərqi ölkələrindən birinə göndərilər.

Camal onun əridir. Böyük diplomatdır. Doğrudan, məcazi yox, hərfi mənada. Yalançılar sözü, Arpopanın bütün ölkələrində işləyib. Az qala səfiridi, attaşedi nədi. Yox, əlbəttə, səfir yox, amma axır vaxtlar deyəsən, doğrudan da attaşə işləyirdi.

Adamlarda qəribə bir xasiyyət var — bir-birilə əlaqələrini dramatik şablon üzrə qurular. Məsələn, əvvəl mən filankəs haqqında çox yaxşı fikirdə idim, sonra onu tanıdım, gördüm nə yuvanın quşudur. Və yaxud: əvvəl o məni açmadı, amma sonra gördüm ki, qızıl kimi adamdır.

Bu şablonun, bu sxemin səbəbi, mənəcə, ondadır ki, hər adam sövqi-təbii bir dramaturqdur. Hər adamda dramatik inkişaf ehtiyacı, xarakteri açmaq, süjet hərəkəti yaratmaq, nə bilim daha nəyə ehtiyacı var. O ki qaldı Camala, mənim münasibətlərimə—burda heç bir dramatik inkişaf, dəyişmə, xarakterin açılması və bu kimi şeylər yox idi. Əvvəlcədən Camal məni açmadı. Ondan sonra da heç vaxt fikrimi dəyişmədim. Xoşuma gəlmədi, vəssalam, bir dəfə gəlmədi və həmişə, daima gəlmirdi... Yəni sözün düzü, axır vaxtlar son yeddi-səkkiz ildə heç onunla görüşməmişdik də. Bir dəfə ötəri, Moskvada ona rast gəldim, Dedi ki, Əsmər doğum evindədir. Vəliəhd gözləyirik. Yadımdadır, elə beləcə dedi: vəliəhd gözləyirik.

Sonralar Bakıda bildim ki, qızları olub.

Əsmər Bakı toprağına düşəndə üzündə həyəcan, bir qədər süni, bir qədər qeyri-təbii çılğınlıq vardı, amma indi yavaş-yavaş bu həyəcan, bu çılğınlıq qrim təkin onun üzündən yuyulub silinir, yerinə azacaq əsəbi nigaranlıq ifadəsi gəlirdi. Amma, kim bilir, bəlkə bu da onun maskalarından biri idi. Sənin neçə maskan var, — deyə vaxtilə mən ondan xəbər alardım. O vaxtlar, mənim belə suallar vermək yaşım çatmışdı, amma bu suallara özüm cavab tapmaq vaxtı hələ qarşıda idi.

—Bura bax, — deyə o, həvəslə sükutu pozdu, amma bu həvəs özü bir qədər saxta idi, — bilirsən, hamıdan qaçmışam. Ərimdən, qızımın, dostlarımdan və hətta dərzişimdən — Bu gün gərək onun yanına gedəydim. Duzdu, tamam qaçmamışam, bircə günlüyə. Gecə uçuram geri. Gəldim sənə ad gününü təbrik edəm, amma görürəm sən çox da elə sevinmirsən.

—Boşla görək. Həddindən artıq şadam ki, gəlmişən. Fədakarlığını da lazımınca qiymətləndirirəm, həm də lo. Jadisələri qabaqlayırsan. Mənim bu fani dünyaya qədəm bəsdığım gün bu gün deyil, sabahdır.

—Necə yəni sbah? Bu gün 29-u deyil?

—Elədir, Amma mən 30-da anadan olmuşam. 1 May bayramına hədiyyə kimi.

—Yox, — bu sözü elə qəti dedi ki, az qala məni də şübhəyə saldı, — mənim lap yaxşı yadımdadır ki, sizə ayın 29-da gəlmişdim.

“İlahi, gör nəyi yadında saxlayıb?— deyə düşündüm və hiss etdim ki, qəhərlənirəm, Qəhərlənirdim ki, bu qadın, indi mənə tamamilə yad olan bu qadın, Diorun geyimlərlə bəzənmiş bu qranddama mənim baş tutmamış ilk sevdam — uzaq və unudulmuş uşaqlıq rəfiqəm o axşamı, 29 aprel axşamını, illərin, ölkələrin, yad üzlərin, yad sözlərin içindən keçirib saxlamışdır. Lap mənim özüm tək. Axı mən də o axşamı dolaşq ömrümün illəri, günləri içində itirib atmamışdım. İndi də o axşam — rəngləri, səsləri, qoxularıyla birlikdə içimdədir. O il biz məktəbi bitirirdik, anam icazə verdi ki, bütün sinfimizi qonaq çağırım. Ad günümü də 30-dan 29-da şənbə gününə keçirdik. İndi neçə illərdən sonra o axşam burada taksidə bizim aramızda — Əsmərlə mənim aramda idi. O axşam Əsmərin mənə gətirdiyi nərgizlər, bir də onun qısa vurulmuş saçları. Məhz o axşam Əsmər uşaqlıq illərinin uzun hürüklərini kəsirmişdi.

Yadımdadır, bizim riyaziyyat müəllimiz Babayev lövhənin qabağında bizə teoremi izah edərkən qəfilcən susardı, fikrə gedərdi, sonra əzbərdən Ömər Xəyyamın, ya Füzülinin bir bəytini deyərdi. O, Şərq poeziyasının bilicisi, aşıqi idi. Əsmərin uzun hürüklərinə o, — Şəbi Yelda deyərdi. Sonra da bizə başa salardı ki, Şəbi Yelda ilin ən uzun gecəsi— 22 dekabr gecəsidir. Əsmərin saçlarını qısa kəsilmiş görəndə kişinin az qaldı dili tutulsun. Düz bir həftə dərşdə ancaq riyaziyyatla məşğul olduq. Babayev indi ancaq teoremlər isbat edir, həll etdiyimiz məsələləri yoxlayır, tapşırıqlar verirdi. Bir həftə sonra lövhə qarşısında yeni bir teoremi izah edərkən o, birdən dayandı, bizə tərəf çevrildi və Əsmərə baxdı: — İndi sənə saçların 22 iyun gecəsidir, — dedi.

Bu obrazın Şərq poeziyasına heç dəxli yox idi. Onu bizim riyaziyyat müəllimimiz icad etmişdi.

Əntiqə kişi idi Babayev. Kök, yekəpər, ürəyiaçaq, gah hirsli, üzünü görmə, gah xoş, mehriban, gah acıqlı, gah şən. Həmişə də səsli-küylü. Amma öləndə sakit öldü. Sakit və səs küysüz. Səssiz-səmirsiz dayanan saat kimi. Çoxumuz onun ölümünü necə ay keçəndən sonra bildik. Belə uzun müddətdən sonra başsağlığına getmək gülünc çıxardı. Getmədim.

—Sən bildin ki, Babayev ölüb?

O, qəmlənmədi, elə belə — üzünə kədər maskası taxdı.

—Hə, yazıq. Camal dedi mənə.

Camal da bizim müəllimimiz idi. O bizim məktəbə gələndə biz doqquzuncu sinifdə idik. Camal bizdən vur-tut yeddi səkkiz yaş böyük idi Bizə ingilis dili dərsi deyirdi.

—Yaxşı, bir danış görüm nə var, nə yox, Necə keçir ömrün?

—Belə də, — deyə həvəssiz cavab verdim və hiss etdim ki, cavabımın soyuqluğu ona toxundu, odur ki, dərhal soruşdum:

—Sən danış. Sən necə yaşayırsan?

—Əla — dedi. — Əladan da əla. Əsas etibarilə xaricdə ömür keçiririk. Amma Moskvada da həyatımız əla keçir. Yeni evdə üç otaqlı mənzil. Telefonu, altında qarajı, vannada qara kafel, döşəməsi plastik ...

—Sənə nə olub? Niyə özündən çıxmısan. Məgər mən sənə bir şey dedim?

—Ah, nə qədər həssassınız. Qəlbiniz nə qədər incədir. Bir şey dedim? Daha nə deyəcəksən? Dur bir söy də məni. Bir buna bax, sən allah Mən atıla-atıla ordan durub gəlmişəm bura, elə bilirsən asan məsələ idi mənimçün? Gəlmişəm ki, o uzaq axşamı qaytarım, o axşam ömrümün ən xoş günlərindən biri idi. Bu cənab isə özünü çəkib oturub, qoyub özünü dağ başına, heç bu gün ad günü də deyil.

Mən güldüm.

—Əzizim, — dedim, — inan ki, sənin gəlməyinə dünyalarca sevinirəm. Bu mənimçün bayrardır, ən gözəl hədiyyədir. Səmimi deyirəm. Amma mən yazıq, mən biçarə neyləyim ki, dünyaya bu gün hox, sabah gəlmişəm. Əşi, bunun nə əhəmiyyəti var? Əsas budur ki, sən gəlmişən. Bir şey danışmırsan axı, elə sirli görkəmin var ki, mən də qorxuram bir şey soruşum.

—Yaxşı, qulaq as. — Bu, yeni bir maska idi. Qayğısızlıq, şən, oğlanvarı şıltaqlıq maskası. Moskvadakı bolqar attaşesinin arvadı çoxdandır mənə təklif edirdi ki Zaqroska gedək. Mən də razılıq verdim, sonra bir rəfiqəmi ona qoşdum, özüm də gəldim bura.

—Allah, sən saxla, bircə diplomatic əngəllər çatmırdı.

—Heç bir əngəl-flan yoxdur. Biz Camalla çoxdan Bakıya gəlməyə hazırlaşırıq. Bilirsən neçə ildir burdan çıxanı. Bura gələndə də gərək azı bir ay qohumlara-tanıslara qonaq gedək. Bir də axı neçə il xaricdə yaşayandan sonra gəlirik, adı böyükdür. Dünyanın yarısını gəzmişik. Hədiyyə-flan, özün bilirsən də... Mən daha bu illər ərzində hamıçün hədiyyə alıb hazırlamışam, amma heç macal eləyib gələ bilmirik. Yəqin bu il də gələ bilməyəcəyik. Bir aya yenə gedirik xaricə. Amma mənim... — birdən o lap uşaq kimi dodaqlarını büzdü, — İçəri şəhər yaman düşmüşdü könlümə.

Onlar İçəri şəhərdə yaşayırdılar. Tez-tez gedərdim evlərinə. Köhnə pilləkənin altında iki göz kiçik otaq. Otaqların birinin pəncərəsi balaca, çirkli həyəətə açılırdı. İkinci otağın yerli-dibli pəncərəsi yox idi. Bu otaq indiki kimi yadımdadır. Balaca, lampanın zəif işığında ədəbiyyatdan ifadə yazıya hazırlaşardıq, qış aylarında Əsmərin anası kerosinkanı gətirərdi otağa — bir az qızınmaq üçün. Anası deyərdi ki, evdə kişi olsaydı, bu otağın divarını deşib küçəyə açmaq olardı. Belə pəncərədən dəniz görünərdi.

Müharibə çağının başqa uşaqları kimi, Əsmərin də uşaqlığı çətin olub.

—Bəs niyə deməmişən Camala ?

—Qəribə sual verirsən. Camalı tanımırsan? Yadından çıxıb? O heç dəyişməyib.

Yox, mənim yadımdan çıxmamışdı. Əsmər məktəbi bitirən kimi Camalla nişanlandı.

Camal Əsmərə köhnə sinif yoldaşlarıyla görüşməyə qadağan etmişdi.

Hətta sinifdə oxuyan vaxtda da mən hərdən Camalın acıqlı baxışlarını tuturdum. Əsmər yoldaşlarıyla çox deyib güləndə. Bizim yaşımız — bizim ümumi vətənimiz idi və bu vətəndə Camal qərib idi. O bunu duyurdu. Ancaq mən bunu sonralar başa düşdüm.

Əsmər Xarici dillər institutuna daxil oldu, Camal orda dərs deyirdi, bir ildən sonra evləndilər.

Camal ailəsindən ayrı, tək yaşayırdı. Əsmər də onun evinə köçdü. Bir gün Əsmər bizə zəng elədi və hamımızı qonaq çağırırdı. — “Ancaq düz 12-də ha”.

Biz hamımız gəldik— oğlanlar, qızlar, bir yerdə böyümüş, bir-biriylə qapaz-qapaz oynayan uşaqlar.

İndi də gözümün qabağındadır, o gün.

Başqa bir aləmə düşmüşdük. Tərtəmiz, hədsiz səliqəylə, hədsiz zövqlə bəzədilmiş bu mənzil tamam başqa bir dünya idi. Bu aləmin hər detalı, hər əşyası qeydi-adi idi və Əsmər də bu aləmin bir əşyası idi. Amma nigaran, öz yerini tapa bilməmiş, narahatlıqla bu yeri axtaran əşyası, sanki o yeri tapıb, əbədi o yerdə sabitləşmək, hərəkətsizləşmək, donub qalmaq istəyən bir əşyası.

Əsmər Camalın adını belə çəkmədən: “Leksiyadadır, —dedi, — ikiyə qədər leksiyada olacaq. İki saat vaxtımız var”. Bu sözlərdən hamı özünü daha da pərt, narahat hiss etdi.

Ən çox da Əsmər özü.

Əsmər qızlara mənzili göstərirdi. Biz oğlanlar isə otaqda qalmışdıq, eşidirdik ki, hardasa siyirtmələr çəkilir, cürbəcür mexanizmlər quruladayır, hardasa su axıdılır. Biz özümüz də ağzımızı açıb servanın içinə tamaşa edirdik. Servanın içi növbənöv ekzotik içkilərlə və çeşid-çeşid xarici markalı siqaretlərlə dolu idi.

Sonra Əsmər hamımızı masanın arxasında oturtdu. Özü mətbəxə keçib, bir boşqab gətirdi. Boşqabda isə ... İndi də bunu xatırlayanda böğazım qəhərlənir — boşqabda yeddi dənə ucuz kağıza bükülmüş dondurma var idi — hərəməzə biri. Əsmər düşüb, onları bizimçün almış və buz dolabının bir küncündə gizlətmışdi. O bizi bircə buna qonaq edə bilərdi.

O an ömrümdə ilk dəfə mənə elə gəldi ki, Əsməri sevirəm və birdən istədim onu götürüb burdan qaçam, heç bilmirəm hara, bəlkə yenə İçəri şəhərə.

Bundan sonra onu görmədim, bəlkə də təsadüfən bir-iki dəfə gücədə rastlaşmışdıq, bilmirəm, hər halda yadımda qalmayıb. Bir qədər sonra onlar Bakıdan köçüb getdilər.

—Bax deyəsən şəhərə çatmışıq. Evləri görürsən, bu lap təzə rayondur.

—Biz hara gedəcəyik?

—Bizə, əlbətə, bizə.

—Yox, yox, nə danışırsan? Evdə anan, qardaşın.

—Bacım, — dedim, — qardaşım Moskvadadır. Oxuyur.

—Harda?

—Memarlıq institutunda.

—Sənin kimi, hə? Yaxşı, de görüm işindən razısan?

—Necə deyim, ümumiyyətlə razıyam. Bilirsən illər keçdikcə adamın ağı gəlir başına.

Daha özünü bəşəriyyətin dahisi hesab eləmirsən. Dərk eləyəndə ki, sən də başqaları kimisən, başqalarından birisən, rahatlaşırsan. Əsəbiləşmirsən, hövsələdən çıxmırsan.

—Gözəl fəlsəfədir. Hansı dinə tapınmısan? Zaqorska gərək sən gedəydin.

—Bax, bu təzə şeydir. Məni indiyəcən bir çox şeylərdə ittiham ediblər —

köhnəpərəstlikdə və yalançı novatorluqda, konservatizmdə və modernizmdə, ənənələrin əsiri olmaqda və ənənəyə xor baxmaqda, moda dalınca qaçmaqda və modadan geri qalmaqda və sairə və sairə. Amma dindarlıqda hələ ki, ittiham olunmamışdım. Ağıllarına gəlməyib yəqin.

—Belə de. Harda belə səni ittiham ediblər. Deməli, sən böyük mübahisələr doğuran bir sənətkarsan, ha? Məsələn Pikasso kimi.

—Yox, yox, aqlın ora getməsin. Bütün bu qızğın mübahisələr bizim şöbənin daxilində cərəyan edir. Şöbəmizdə də cəmi-cümlətəni səkkiz adam var. Bəndənizin şəxsiyyəti və işi də orda müzakirə olunur.

—Yaxşı, axı sənin işin nədən ibarətdir?

—Rayon mehmanxanalarının layihələrini çəkirəm.

—Oy, Oqtay, əgər bilsəydin dünyada necə mehmanxanalar var. Bir mehmanxanalarda yaşamış, iki göz istəyir baxasan. Bolqarıstanda bilirsən necə otellər tikiblər, Zolotiyə peski, Solneçniy bereq — adamın ağı başından çıxır. Sən gərək görəsən onları. Camalnan mən...

“Camalnan mən” ifadəsi məni xeyli əsəbiləşdirdi və odur ki, mən onun xözünü ağızında qoyub bir qədər kəskin xəbər aldım.

—Yaxşı, nə deyirsən, bizə gedəcəyik?

—Yox, yox, mən bura gizli gəlmişəm. Məni gərək səndən başqa bir kimsə görməsin.

Tanış-bilişi nəzərdə tuturam. Gəl elə belə şəhəri gəzək, göstər mənə Bakını, gecə də uçub gedəcəm. Geriyə bilet də almışam. Yaxşımı?

—Bəs şəhəri necə gəzəcəksən ki, istəmirsən səni görən olsun?

—Budey, bax, — deyə o, qara eynəyin gözünə keçirdi, — kim məni tanıyacaq? Kim tanıyacaq ki, mən həmin o Əsmərəm? Tanısalar da qoy isbat eləsinlər ki, mənəm, görək necə isbat eləcəklər.

Sürücü mənə tərəf döndü:

—Yaxşı, xalaoğlu, — dedi. — Hara gedəcəyik.

—Bax, burda saxla, — dedim. — Gəlib çatdıq. Çox sağ ol. Biz Dağüsü parka getdik, açıq yay kafesində yemək yedik. Bütün şəhər ayaqlarımız altında idi. Bütün şəhər. Göy dəniz, gömgöy dəniz, bir də ağ, ağappaq gəmi. Krasnovodska gedən “Qırğızıstan” gəmisini.

Bütün oğlan uşaqları kimi, biz də dəniz sərgüzəştləri haqqında düşünür, Xəzərə baxıb uzaq limanlar, fırtınalar və okeanları arzulayırdıq. Belə vaxtlarda coğrafiyanı da unudurduq. Unudurduq. Unudurduq ki, Xəzər ancaq böyük bir göldür. Dünyanın başqa dənizlərindən və okeanlarından ayrılmış qərib bir göl — təbiətin əcaib eksperimenti. Dünyanın ən böyük gölü. Ən böyük hovuzu. Ən böyük akvariumu.

“Qırğızıstan” açıq dənizə tərəf yönələrək uzun-uzadı fit verdi və bu fit səsi aramla şəhərin, dənizin üzərinə axıb əriyirdi.

—O adanın adı nədir? — Əsmər əlini üfəyə tərəf uzatdı.

—Nərgiz.

—Nərgiz?

—Əsil adı Nərgindir. Amma mən ona Nərgiz deyirəm.

—Hə,hə, Nərgin. Yadıma düşdü. Uşaqlıqda o mənə çox sirli və əfsanəvi görünürdü. Elə istəyirdim ki, bir ora gedim. Ora getmək olar?

—İstəyirsən dəniz gəzintisində çıxarıq. Adaya çıxmayaçağıq, amma onu lap yaxından görəcəksən.

—Nə yaxşı, gedək də onda.

—Axşam gedərik. Daha romantik olsun. — hiss elədim ki, istehza ona toxundu.

—Gedək, — dedi.

—Gedək. Ya bəlkə bir şey istəyirsən?

—Yox, yox, nə danışırısan? Bilmirsən arıqlamaqçün nə müsibət çəkmişəm. İndi, deyəsən, normadayam. Elədir?

—Yüz faiz.

—Mən yoq sistemlə arıqlayırdım. Bilirsən yoq sistemi nədir?

“Yoq sistemi”. İndi o, fransız xalçalarından, Kafkadan və Antonioninin filmlərindən, Qaliçin nəğmələrindən danışacaq. Amma allah, bu həmin o Əsmərdirmi? Həmin o Əsmər ki, səkkizinci sinifdə oğlanların tualetində bizim sinif jurnalını yandırmışdı. Ədəbiyyat müəllimi ona üç qoymuşdu. Bu Əsmərin həyatında birinci “üç” idi. O, bütün dərslərdən əla alırdı. Xətti də sinifdə hamıdan yaxşı idi. Ədəbiyyat müəllimini bu “namərdliyi” Əsmərə elə yer eləmişdi ki, jurnalı yandırmaqla onun ürəyi soyumadı. Ədəbiyyat müəllimindən dəhşətli intiqam aldı. Nədisə bu müəllimdən heç birinmizin xoşu gəlmirdi, özü də bilirdik, ki, o, arvadından oddan qorxan kimi qorxur. Eşitmişdik ki, arvadı ona göz verir, işıq vermir, həm də yaman qısqancdır. Əsmər də bunu bilirdi. Bir gün — o gün ədəbiyyat müəllimi səhərdən ikinci növbənin axırına qədər məktəbdə dərslərdə olurdu — Əsmər kişinin evinə gedib yazıq bir görkəmlə (masqa taxmağı uşaqlıqdan bacarırdı) müəllimin arvadından soruşub: “Müəllimə nə olub, nigaran qalmışıq, xəstə deyil ki? Bu gün məktəbə gəlməyib”.

Bir fısıq qopmuşdu, gəl görəsən. Əsməri məktəbdən qovacaqdılar. Babayev birtəhər girdi qanının arasına. Ədəbiyyat müəllimi isə bir neçə gün özünə gələ bilmədi. Gözlərinin altında qapqara dairələr vardı.

—Əsmər, yadımdandı ədəbiyyat müəlliminin başına nə oyun açardıq? Ocaqçının əhvalatı yadında?

Dedim ki, ədəbiyyat müəllimindən xoşumuz gəlmirdi, hər dəfə o, sinfə girən kimi, ayaqlarımızla yeri döyərdik, soruşanda da bu nədir, cavab verirdik ki, biz nə bilək, yaqın aşağıda ocaqçı işləyir. O, bizi başqa sinif otağına keçirdi və biz hər şeyi təzədən başladıq. “Bu nədir, ocaqçı da bizim dalımızca gəzir”, deyə o, təəccüblənirdi.

Əsmər:

—Yox, — dedi. — Ocaqçı kimdir?

Ancaq mən onun yadına salmadım. Belə əhvallatları unutmusansa, danışmağın heç bir mənası yoxdur. Bütün təfərrüatıyla xəyalında yaşamırlarsa, indi onları danışarkən sənə nə gülməli gələcək, nə maraqlı, nə məzəli. Başa düşməyəcəksən ki, bunun duzu nədədir. Dənizə tərəf çıxdıq. Səhərin bu çaqında dəniz bağı qoca qarılının, qucağı körpəli anaların, uşaqların ixtiyarında idi. Bir azdan sonra bura pensionerlər gələcək, təsbəhli qoca kişilər. Əyinlərində köhnə pencəklər, əllərində təzə qəzetlər, arxalarında ötüb getmiş ömürləri. Sonsuz söhbətlər heç dəyişməzdi, söhbət edənlər dəyişirdi. Hər gün bura gələn qocalardan biri günlərin bir günündə gəlmir. Sonra başqa birisinin yeri boşalır. Bu yeri təzələri tutur. Təzə qocalar. “Yenibaşlayan” pensionerlər. Kimsə gəlir. Kimsə gedir.

Sonra axşam düşür. Bulvar orta yaşlıların olur. İş günündən sonra faydalı gəzintiyə—Terrenkura çıxmış adamlar. Dəniz havasıyla ciyər dolusu nəfəs alan mötəbər kişilər, qadınlar... Ala-qaranlıq gizli xiyabanlarda isə cavanlar — sevişənlər skamyaların üzünü o biri tərəfə çevirib öpüşürlər.

Sonra gecə düşür. Gecənin bir yarısında tamamilə boş, adamsız bulvarda milisionerin addımları aydın eşidilir. O tərəfdən halay-valay vuran bir kefcil uzun çəkmiş məclisdən qayıdır. Sayıq milisioner diqqətlə onu izləyir. Amma kefcil gecəquşunun heç kəslə işi yoxdu. O heç bir qanunu pozmur. Özü üçün pəsdən oxuya-oxuya yoluyla gedir.

Amma indi səhərdir. Açıq, aydın bir səhər. Uzaq, seyrek ağ buludlar göy üzünə pərən-pərən dağılıb, günəşi tutmurlar, işığı gizlətmirlər. Bulvar da uşaqların ixtiyarındadır. Uşaqlar oynayır. Koslarını, oyuncaqlarını bir-biriylə bölüşürlər. Qoğallarını, bulkalarını bir-biriylə bölüşürlər. Bir də ötən gün ərzində dünya haqqında öyrəndikləri təzə xəbərləri, məlumatları bir-biriylə bölüşürlər.

Müəyyən lövhələr müxtəlif adamlarda bir-birinə bənzər düşüncələr oyadır ki, Əsmər sualını verəndə fikirlərimizin eyni mənzilə gəlib çatmasına təəccüblənmədim.

—Sən niyə evlənəmirsən?

Gülümsündüm və çiyrimi çəkdim. Nə mənzil şəraitimdən söz açmaq istəyirdim, nə də ailə vəziyyətimdən. İstəmədim deyəm ki, evin böyük kişisi mənəm, anam qocadır, bacım Çimnaz Bakıda oxuyur, qardaşım Ceyhun Moskvada. Həm də bütün bunlar səbəb deyildi. Həqiqətin ancaq bir hissəsi, bir çərəyi idi. Tam həqiqət deyildi.

—Yoxsa and içmişən ki, subay qalacaqsan?

Bəlkə də haqlıdır. Mənim xasiyyətim ailə həyatıyla, uşaqla, arvadla çətin uyuşa. Amma bir də istədim Əsmərə danışım ki, bir may günü, işıqlı, aydın bir may günü küçədə bir “Moskviç” gördüm. Mavi “Moskviç” bir evin qarşısında dayanmışdı. Maşının dal pəncərəsindən bir tor bağlama görünürdü. Bağlamada cürbəcür yemək-içmək şeyləri, meyvə, göyərtilər vardı. Maşının yanında sağlam bədənli, güləş sifətli, cavan bir kişi dayanmışdı. Əynində qısa qollu yüngül köynək vardı. Yanında arvadı dayanmışdı. Üzdən sifəyi, səliqəylə və zövqlə geyinmiş cavan bir gəlin idi arvadı. Yanında da uşaqları. Gül kimi tərətəmiz, səliqəli geyinmiş, daranıb sıgallanmış uşaqları — yeddi-səkkiz yaşlı oğlan və dörd-beş yaşlı qız. Bir qədər kənarda bu ailənin dostları, onlar da arvad uşaqla dayanmışdılar və yəqin maşın gözləyirdilər. O vaxt birdən ani bir fikir keçdi başımdan ki, bütün bu şeylərdə bayağı heç nə yoxdur və mən özüm də azacıq istəyirəm bütün bunları. Əsmər məni fikirlərimdən ayırdı:

—Bilirsən Moskvayla Bakının fərqi nədədir? Bakı dənizə dirənir, qatar son dayanacağına dirənən kimi. Bakı dənizdə qurtarır, birtir, necə başa salım səni, belə elə bil ki, dənizə tökülür, dənizə aşır, bax bu sahil evlərinin, ağaclarının əksiylə birlikdə suya düşür. Amma Moskva... Moskva qurtarmır, bitmir, yavaş-yavaş yoxa çıxır, kənarlarında əriyib gedir...

—Bəlkə də sən düz deyirsən. Moskva tez-tez mənim yuxuma girir, istəyirəm hər şeyi atıb minəm təyyarəyə, lap sənin kimi, uçub gedəm.

Belə çıxır ki, adam həmişə hardansa harasa getmək istəyir.

—Dərin fəlsəfi fikirdir.

—Bəsdir məni doladın. İnciyərəm səndən, bax.

Bulvardan çıxıb İçəri şəhər tərəf getdik.

—Bir adamnan gəzib eləyirsən? — deyə o, qəfilcə soruşdu.

—Yox, — deyə mən ani cavab verdim, sonra düşünüb tələsik: “Hə” demək istəyirdim, — dedim. Gördüm ki, çox gic çıxdı və dərhal zarafata saldım, — mən bəzən “hə” yerinə “yox” deyirəm.

Əsmər sakitcəsinə:

—Olur, — dedi. — Mən də ömrümdə bir dəfə yox əvəzinə hə demişəm. Amma bu başqa söhbətdir.

—İçəri şəhəri sökülür. Köhnə evləri, küçələri...

—Sən nə danışırısan, — onun üzünə dəhşət ifadəsi vardı. — Ola bilməz. Bu, tarixdir, keçmişdir. Başa düşürsən, İçəri şəhər memarlığın folklorudur, onu əsrlərlə tikiblər, müxtəlif nəsillər, müxtəlif adamlar.

—Bilirəm, bilirəm, əzizim. Hər halda axı mən də memaram. Deyirsən ki, İçəri şəhər memarlığın folklorudur. Bunların hamısını mən bilirəm. Amma bir məsələ də var..

Axı...adamlar belə bir şəraitdə yaşaya bilməzlər. Bu köhnə evlər, əyri-üyrü küçələr, natəmizlik...

—Düzdür, düzdür, razıyam sənənlə. Qoy adamları köçürsünlər.

—Evlər isə qalsın. Gözəl fikirdir. Bizim müdir eşitsəydi sənənin bu sözlərini. Şəhərin tən ortasında böyük, boş, adamsız bir ərazi — sentimental uşaqlıq xatirələrinin abidəsi.

—Dayan, Oqtay, dayan görüm. Bəsdir yuyub apardın məni. Bura bax, deyəsən bu döngə mənə tanış gəlir. Hə də, əlbəttə, bax, bizim ev ordadır.

—Sizin ev orda yoxdur. Söküblər.

—Necə yəni söküblər? Anam rəhmətliyə təzə evdə mənzil verəcəkdilər, amma mən elə bilirdim ki, bu ev qalıb.

—Biz Əsmərgilin evinin xarabalarına çatdıq. Qarşıda yarısökülmüş boş evin şüşəsiz-gözsüz pəncərələri bu xarabalara baxırdı.

—Bax bu evi gərək tanıyasan, sizin evin düz qabağındadır.

—Əlbəttə, tanıyıram. Məsmə xala bu evdə olurdu. Novruz qabağı şəkərbura, paxlava bişirəndə iyindən yata bilmirdik. Bütün gecəni bişirərdi. Bilirdik ki, səhər bizə də pay göndərəcək, amma sabaha qədər dözə bilmirdik.

Əsmər çıxıra-çığra danışırdı, çünki o taydakı üçmərtəbə dağıdan buldozerin səsi qulaqlarımızı batırırdı.

Vaqon dəhlizləri kimi dar küçələr, balkonları vaqon küçələrinin üst yerləri kimi az qala bir-birinə toxunan evlər. Bütün bunların yerində indi nəhəng boş bir meydan qalmışdı — daşlı, kəsəkli, tozlu, əhəngli meydan. Orda, burda atılmış lazımsız nimdaş əşya qırıntıları, hifz olunmuş divar parçasının gərəksiz şirli naxışı, sınıq aftafa, qırıq krant, paslı boru — boş meydan. Bu meydanın tən ortasında qədim heyvanları xatırladan xortumlu buldozer işləyir, sökür, dağıdır, uğuldayırdı, nədənsə onun nömrəsi yaddaşımda həkk olunmuşdu: QTP 44.

Bilmirəm, nədənsə, birdən şer oxumağa başladım. Buldozerin səsinin batırmağa çalışaraq Əsmərə şer oxuyurdum:

Əyrin-üyrün,
Dar küçələrin,
Gündüzlər
otaqlarındakı bəyaz gecələrin,
damlarının yastısı,
içinin astası,
küçələrini
dolanan addımların
həmişə tənha səsi,
gecələrinin
dünyada itən tarix tikəsi,
içindən bayır şəhərə,
böyük şəhərə çıxan təəccübüm,
oğrularından qorxan cibin,
ölüm ayağındadır indi.
Biçərə şəhər,
İçəri şəhər...

—Kimin şeridir bu?

—Vaqif Vəkilovun, — dedim, — cavan şairdir. Yəqin sən tanımırsan.

—Bilirsən, — dedi, — İçəri şəhərdə biz elə bil böyük kommunal mənzildə yaşayan kimiydik. Hamı bir-biri haqqında hər şeyi bilirdi. Birinin radiosu çalırırsa, bütün məhəllə üçün çalır. Birinin dərdi, yası olanda ağlaşma səsi hamının evinin içində idi. Xörəklərin iyi də həmçinin. Bir uşaq qızılca oldumu, bütün uşaqlara dəyəcəkdə.

Əsmərin sözləri mənimçün nə qədər yaxın idi. Axı mənim aləmində də İçəri şəhərin təkrarsızlığı məhz bunda idi.

Biz İçəri şəhərə qala deyirik. Bir memar kimi, mənim fikrimcə, Qala — müsir şəhərlərdir, hərə öz qınına çəkilən kimi mənzilinə, öz hücrəsinə çəkilir, pilləkənlər, pilləkən meydançaları da yalnız körpüdür. Bu körpüdə qonşular yalnız təsadüfən görüşə bilirlər. Belə görüşlər heç vaxt tanışlığa, dostluğa, yaxınlığa səbəb ola bilməz. Körpülər, ya da vaqonlar arasındakı buferlər. Buferlərdə tanış olub dostlaşmaq olarmı? Hərə öz evinə — öz kupesinə çəkilir. Bu kupeli vaqonlar — müasir evlər müqabilində — İçəri şəhər ümumi vaqondur. Sevinci, kədəri, narahatlığı, yuxusu müştərək ümumi vaqon. Davaları, qeybətləri, iyləri — müştərək, toyları, yasları, qayğuları müştərək. Müasir şəhərin rahatlığı qarşısında İçəri şəhərin nəyi var? Natəmizliyi, çirki, narahatlığı, yamaqları... Qoca sifətinin qırıqları kimi ayrı-ayrı küçələri. Yanpörtü dayanmış şikəst, əlil evlər. Bəli... Amma bir də insaniliyi, ünsiyyət sevinci, ümumi taleyin əvəzsizliyi ki, onun yerini heç nə verməz. Bir də bizim uşaqlığımız. Hər daşda izi qalan uşaqlığımız. — Budur, İçəri şəhər.

Babalarımızın yaşayışı, diriliyi, ömrü-günü.

—Bütün bunları nəylə əvəz edəcəksiniz, Oqtay, — deyə Əsmər yenə də mənim fikirlərimə cavab verirmiş kimi soruşdu: — Şüşədən və betondan təzə evlər tikəcəksiniz, eləmi, modern qutular?

—Bəli, — dedim, — çalış ki, hisslərini bir balaca cilovlayasan və ağıllı-başı fikir elə. Adamlar gərək rahat yaşasınlar, evlərində hər bir rahatlıq olsun. Ona görə də onları burdan köçürmək lazımdır. Bəs evlər nə olsun? Əlbəttə, tarixi əhəmiyyətə malik olan binalar saxlanılacaq.

—Tarixi əhəmiyyətə malik binalar! Mənimçün tarixi əhəmiyyətə malik olan bina— anadan olduğum evdir. Anadan olduğum, böyüdüyüm, yaşadığım ev.

O məni əsəbiləşdirməyə başlayırdı.

—Yaxşı, — dedim, — sox gözəl, bəs onda niyə əlivi fürsət düşən kimi bu əziz-xələf evi tərək etdin? — Bunu deməyimə peşman oldum, Gərək deməyəydim.

O cavab vermədi. Bir neçə addım atdı. Keçmiş evləri səmtə. Dayandı. Evləri bax bu yerdə idi. Otağı da bax burda. Pəncərəsuz otağa. Çarpayısının yanına anası köhnə xalça vurmuşdu — evdə olan ən qiymətli şey bu xalça idi. Xalça Əsməri divarın rütubətindən qoruyurdu. Əsmər mənə sarı döndü.

—Gedək, — dedi.

İstədim onun başını qatam, qəmli xatirələrdən ayıram, İçəri şəhərin təzə planı haqqında danışmağa başladım.

—Dayan, — dedi. Dayandıq. O, nəyəsə qulaq verirdi. Mən də dinləməyə başladım.

Küçənin o tayından iki arcad keçirdi və bir-biriylə danışdı:

—Ağz, qaragünə deyirəm, başıvın çarəsini qıl, şoqəribnən işin olmasın...

—Qadam onun ağzına, başında ağılı olsaydı, gədəni onun-bunun qapısına salmazdı ki...

Arvadlar tını buruldular və Əsmər mənə İngiltərədən danışmağa başladı. İki il bundan qabaq onlar İngiltərədə yaşayırdılar və Əsmər oranın səmasından danışdı. Orda göy, — deyirdi, — elə alçaqdır, elə bil əlini uzatsan çatar. Həm də elə bil solub. Elə bil buludları göyə divar kağızı—oboy kimi çəkiblər.

Sonra biz Xan sarayının içinə girdik. Daxili həyətlərdən keçdik, pillələrdə dayandıq. Görəsən institutda, işdə mən bu abidəni neçə dəfə tədqiq etmişəm, köçürmüşəm, çəkmişəm, öyrənmişəm. Amma elə bil indi onu ilk dəfə görürdüm. Mən onun səthlərinin dahiyənə ahənginə, tənəsüblərinin simmetriyasızlığına sanki yenidən valeh olurdum. Divanxananın mübhəm ala-qaranlığı, daxili həyətlərin sakitliyi, sarayın əzəməti elə bil bütün bunlar ən dərin mənasını mənə ilk dəfə açırdı. Xan sarayının böyük meydanında dayanıb İçəri şəhərin mənzərəsinə tamaşa edirdik. Mən daşın müdrikliyi haqqında düşünürdüm. Düşünürdüm ki, bütün bunlar nə böyük səadətdir. Mən İçəri şəhər küçələrinin ad lövhələrinə, hansısa dişhəkiminin élanına baxırdım və ağılıma gəlirdi ki, bu yazılar İçəri şəhərin əbədi daşlarını təhqir edir, ədəbsiz görünür. Elə bil Miloslu Veneraya naxış vurublar.

O axşam, aprelin 29-da bizdən dağılışanda, mən də hamıyla birlikdə çıxdım. Əsməri ötürəcəkdim. Bir az geri qaldıq uşaqlardan, birdən tinbaşında Əsmərin çəkməsinin dabanı çıxdı. Mən maşın saxladım və ömrümüzdə bəlkə də ilk dəfə taksiya mindik. Özümü elə itirdim ki, sağa əvəzinə, sola gedək dedim.

Əsmər:

—Buğda, arpa, — dedi.

Bizim idman müəllimimiz belə deyərdi. Məşqlər zamanı bir adam tələsəndə sağla solu çaşdıranda idman müəllimimiz deyərdi ki, solu-sağı yadında saxlaya bilmirsənsə, yadında saxla arpa bu yana, buğda oyana. Bu da onun zarafatı idi.

Biz taksiiylə Əsmərgilin evinə çatıb maşından düşdük.

Qapılarının ağzında ayrılarda Əsmər birdən diqqətlə (indiki vaxtım olsaydı deyərdim ki, işvəyə) mənə baxıb xəbər aldı:

—Bəs sən mənə bir şey demək istəmirsən?

Yenə də görünür ki, fikir axınımız bir mənzilə çatdı və Əsmərin sözlərinə bu səfər də təəccüblənmədim;

—Yadında o axşam mənim çəkməmin dabanı çıxmışdı, sən də məni ötürdün. — Bir az susandan sonra əlavə etdi. — hər şey başqa cür ola bilərdi.

Ancaq mən keçmiş çözləmək istəmirdim. Uşaqlıqdan biz daima nə isə itiririk. Bəzən adam lap mat qalır. Adam harda, haçan bu qədər şey yığıb ki, elə hey itirə-itirə yenə də nə isə saxlayır.

—Acmamısan ki, hələ?

—Hələ yox. Bir-iki saatdan sonra.

—Yaxşı. İndi saat ikidir. İki saat saat da vaxtımızı öldürək.

—Əcəb nəzakətlisən. Deməli, mənimlə sən vaxtını öldürürsən.

—Yaxşı, sözdən söz şıxartma. İstəyirsən gedək kinoya.

—Kinoya? Gedək.

Biz filmin lap əvvəlinə çatdıq. Sənədli film idi. “Yaponiya müharibələrində”. Mən sənədli filmləri xoşlayıram bu filmdə isə yapon xronikasının nadir kadrları vardı: ölümə məhkum pilotlar—kamikaszələr uçuşqabağı. Adamın əti ürpəşirdi.

— Bir onların sifətlərinə bax, — deyə Əsmər qulağıma pıçıldadı. Dəhşətdir.

Uçuşdan qabaq onların hamısına sake-yapon arağı verirdilər, təyyarəyə qalxa-qalxa onları çəkən kino-kameraya baxarkən bilirdilər ki, qarşıda onları yalnız ölüm gözləyir və artıq heç bir şey onları bu ölümdən qurtara bilməz.

—Görəsən, onlar havaya qalxanda nə düşünürmüslər? — deyə Əsmər soruşdu. — Fikirlərini dəyişmirlərmiş ki?

Ona diktör cavab verdi:

—Kamikadzelər yerdən qalxan kimi həyatla əbədi vidalaşdılar. Geri qayıtmaqçün onların təyyarələrinə benzin tökmürdülər.

Sağ əlimdə Əsmərin barmaqlarının əsəbi titrəyişini duydum. Sonra sağ yanağımda onun saçlarını, sağ çiyimdə onun başını hiss etdim. Lap yaxından onun vurduğu ətrin xoş məstedici qoxusu gəldi. Məndə dəli bir uşaq istəyi oyandı, onu öpmək istədim, amma yenə də, neçə il bundan qabaqkı kimi öpmədim. İşiq yandı. Film qurtardı.

—Bu dəhşətdən sonra yaxşıca nahar eləmək lazımdır, — deyə o, qayğısız və şən gülümsədi. — Yaman acmışam. Yaxşı kabab yemək istəyirəm. Deyirlər burda əntiqə bir kababxana açıblar.

—Hə. Biri var Binəqədidə. Amma ora uzaqdır. Biri də Bayıldadır. Gedək ora.

—Gedək.

Kababxana kişilərlə dolu idi. Əsmər qadın cinsinin yeganə nümayəndəsi idi. Onun qeyri-adi görkəmi, geyimi hamının diqqətini cəlb edirdi və bizi hər tərəfdən süzürdülər. Hamı bir balaca, ya əməlli-başlı dəm idi və biz bu baxışların tən ortasında dayanmışdıq. Hələ ki, ancaq baxırdılar, amma qorxurdum söz-zad da atsınlar, odur ki, bura gəldiyimizə lap peşman olmuşdum. Yaxşı ki, buffetçi məni tanıdı, məsələni dərhal başa düşdü və bizə yanaşib pəncərə qabağındakı masanın arxasına apardı. Mən arxam dənizə tərəf oturdum. Əsmər isə arxası camaata, üzü dənizə oturmuşdu və mən sifariş verən müddətdə çiynim üstündən dənizə və üfüqdə görünən çatılmaz Nargin adasına baxırdı.

—Nə içəcəyik?

—Şampan, — dedi. — Bilirəm, bu lap görməmişlikdir, kababla şamşan içməzlər, amma mən istəyirəm. Yadındamı o axşam, sizdə...

Bəli, yadımda idi. Yadımda idi ki, o axşam bizdə Əsmər həyatında ilk dəfə şampan içmişdi. Amma onun uşaqlıq xatirələrinin sentimental qüssəsi məni yavaş-yavaş əsəbiləşdirirdi. Həyatın pozulmaz məntiqinə görə keçib gedənləri qaytarmaq cəhdi kimə

gərəkdir. Əsmər niyə bütün olub keçənləri qaytarmaq, xatirələri oyatmaq istəyir. Bura niyə gəlib? Ötən günlərinə ziyarətəmi? Kimə lazımdır bu ziyarət? Hiss edirdim ki, ovqatım getdikcə təlx olur, qarşıdakı pəncərədən səkiyə mismar kimi vurulmuş dümdüz ağaclara baxırdım və qanım daha da qaralırdı.

Kabab gətirdilər, göy-göyərtili, turşu...

—Yüz ildir kəvər yeməmişəm, — deyər Əsmər ləzzətlə kəvərə girişmişdi. Xidmətçi şampanları açırdı.

—Sənə gülməli bir şey danışım. Bir dəfə balaca bir diplomatik məclis vardı. Camal da xidmətçini gözləmədi, şampanı özü açmağa başladı. Tərs kimi şampanın tıxacı sıçradı, gedib düşdü Latın Amerikasına ölkələrindən birinin səfirinin boşqabına. Camalın rəngi-rufu qaçdı, mən də qorxumdan əsirdim. Amma allaha şükür, səfir bəməzə adam imiş, zarafata saldı, keçib getdi. — Əsmər bir qurtum şampan içdi.

— Yox, bir dayan, tələsmə. Birinci tost sənə sağlığına. Mən çox şadam, çox, lap çox şadam ki, sən gəlmisən.

Birinci bədəni içən kimi başa düşdüm ki, bu gün mənə şampandan bir şey olmayacaq, daha əsaslı bir şey lazımdır.

—Etiraz etməsən sən özümçün araq sifariş eləyim.

—Elə də.

Araq stəkanını başıma çəkdim və hiss etdim ki, bütün təfərrüatlar, xırda detallar hamısı əriyib gedir və əsas şeylər qalır. Mənim xəyalımda da keçmiş oyanırdı, tikə-tikə, parça-parça oyanırdı. Amma qeyri-real uşaqlıq illərinin keçmişini yox. O keçmiş illərin ərzində hissi varlığını itirmişdi, sadəcə hadisələr, faktlar sadalığı kimi qalmışdı, ona görə də heç bir duyğu oyatmırdı. Mənim xəyalımda yaxın keçmiş — hələ solub sönməmiş, uzaqlaşmış itməmiş keçmiş — təhsil illərim, Moskva canlanırdı. O illər, o günlər ki, bütün həyatım hələ irəlində idi. Qəribə, dumanlı arzularla, xəyallarla dolu ömrüm — hələ ancaq gələcək idi. Ömür tərəzimin keçmiş gözü yüngül idi, göyün üzünə qalxmışdı. Gələcək gözü ağır idi, dolu idi, yükündən aşağı düşmüşdü.

Qarşıdakı həyat böyüklüyü və təxminiliyinə görə sərhədsiz-kənarlı, formasız və sahilsiz bir şey kimi görünürdü. Elə bil uzaqdan yaxınlaşdığın naməlum bir şəhərin peyzajıydı. Hər şey də bir az duman içində idi. Elə bil ekranda fokusu düzəlməmiş filmə baxırsan. Bu dumanlı mənzərədən—dumanlı şəhərin siqnal işıqları kimi, televiziya qülləsinin qırmızı işıqları kimi ayrı-ayrı nöqtələr görünürdü—hadisələr, qələbələr, döyüşlər. Ancaq bu gələcəyə yaxınlaşdıqca, yaşın artdıqca, kənd kinomexanikinin göstərdiyi filmdəymiş kimi fokus düzəlir, duman çəkilir, dumanın arxasından real həyat çıxır—real həyatın konturları, formaları, sahilləri, sərhədləri və onda bir çox şeyləri başa düşməyə, düzgün görməyə başlayırsan. Başa düşürsən ki, dünyanın rəngi bozdur və ayrı-ayrı hadisələr, qəribə işlər varsa da, onlar vadilər kimi vaxtın sonsuz səhrasında itib gediblər. Həyat elə uzundur ki, parlaq ola bilməz. Və ancaq sonda—axıb getmiş keçmişə, dönüb nəzər salarkən çıxıb getdiyini, əbədi tərək etdiyini şəhərə baxan kimi, ona baxarkən, yenə də başa düşürsən ki, bu arxada qalan şəhər, bu mənzərə, bu axşam qaranlığında görünməzləşən keçmişində hər halda nəsə var — hadisələr, sevinclər, qələbələr,

məğlubiyyətlər. Və indi onları görürsən—tərk etdiyən şəhərin axşam qaranlığında televiziya qülləsinin işıqlarını görən kimi.

İçən kimi başlayıram çərənləməyə, dərin qırıldatmağa. Necə deyərlər, stəkanda tufan. Amma su stəkanında yox, araq stəkanında...

Çaxırla dəm omaq — işdə pillə-pillə qalxmaq kimidir. Bəs araq? Bir stəkan bəsdir. Bir stəkandan sonra kim istəsən olursan. İçən kimi Moskvadayam. Təyyarəsiz, qatarsız, pulsuz, biletsiz. Daraqomilov k6çəsində yasəmənələr açır, bütün dostlarım yanımdadır, dünyada nə qədər gözəl şeylər var—axşam radio xoru, “küçələrə su səpmişəm” mahnısı, Moskva mayı, kişi dostluğu, arvad barmaqları — uzun sərin barmaqlar, dəniz, yazın erkən çağında torpaq, Zuğulbada aylı gecə, Ağsu dolamalarını keçəndən sonra yağış, Tallinin qışı, Gürcüstan, bir də Heminqueyin yazdığı iri ləng atlar — Monsuri parkındakı atlar, Monsuri parkı Parisdədir... Parisdə də mən heç vaxt olmamışam. Bir də İçəri şəhərin əbədi daşları — heç kəsin dağıdıb sovura bilməyəcəyi daşlar.

Əsmərə danışdım ki, bir dəfə bir dostumla İçəri şəhərə gəlmişdik. Qədim hamamı sökürdülər. Kiminsə səhlənkərlığı ucundan hamama tarixi abidə lövhəsini vurmayıblar, cavan, sarışın buldozerçi də entuziastlar mahnısını oxuya-oxuya müdhiş maşını bu yazıq, biçərə, sanki qorxusundan büzüşüb qalmış tikintinin düz üstünə sürürdü. Biz haray-həşir qaldırdıq. “Mənə nə var, — dedi, — mənə deyiblər, mən də sökürəm”. Yldaşım qaçdı ora-bura zəng eləməyə, mən də oturdum buldozerin parçına. Buldozerçiyə dedim ki, hünərin var, məni burdan düşür.

—Bilirsən gəl nəyin sağlığına içək? Bax, sən Moskvadan uçub gəlmişən. Camalla dünyanın yarısını gəzmisiz. Amma ən yaxşı səyahət bilirsən hansıdır? Bilirsən... Ən yaxşı səyahət araq şüşəsinin bağazından dibinə səyahət etməkdir. Gəl bax bu səyahətin sağlığına içək.

Bu mənim ənənəvi tostumdur. Kiminsə başını tovlamaq istəyəndə bu tostu deyirəm. Bəs Əsmərə niyə bunu dedim? Ancaq daha özümü saxlaya bilmirdim. Danışır, danışır, danışırıdım. Deyirdim ki, heç vaxt bir adam başqasını başa düşə bilməyəcək. Deyirdim ki, allah yoxdur, amma mən bir dəfə onu eşitdim. Açarların zəngindən eşitdim. Bu açarlarla o bizi—insanları təklik kameralarında bağlayıb, indi də gəzir özüyçün, açarlarını cingildədir. Amma bu təklik kameralarında insanlar hamısı eyni şeyləri görür — ulduzları, ayı, buludları, çarmıxa çəkilməmiş səmanın bir tikəsinin, bir udumunu, yağışı — bizim ümumi ərazimizi. Hər adamın həqiqəti onun içində bağlıdır. Seyf kimi, şkafl kimi. Bu seyfi, bu şkaflı başqası açma bilmir, çünki birinin açarı başqasına düşmür. Hər adam öləndə torpağa onun açarlarını da basdırırlar. Biz öləndə də torpağa bizi — heç bir vaxt açılmamış şkafları basdıracaqlar.

Aman allah, mən nə qədər boş-boş danışırıdım. Dəm olsam da, birdən hiss elədim ki, mənə qulaq asmır və harasa baxır.

—Hara baxırsan? — Deyə mən kəskin soruşdum.

—Orda güzgü var. Güzgüyə baxıram görəm mən hansı cür şkafa oxşayıram.

Dənizə tərəf getdik. Gəmiyə iki bilet aldım.

Dənizdən əsən külək Əsmərin saçlarının mürəkkəb səliqəsini alt-üst edirdi, o iki əllə yaylığından yapışıb, saçlarını birtəhər qorumağa çalışırdı. Mən onun çiyinlərini qucaqladım. Gəmi şəhərdən get-gedə uzaqlaşır, dənizin çilçiraqlarının əksinə boyanmış işıqlı tərəfindən ağır qaranlığına doğru gedirdi. Televiziya qülləsinin konturları itmişdi, onun qırmızı işıqları gecənin düymələrinə oxşayırdı.

Əsmər dəsmalıyla üzünü örtüdü, ancaq alını və gözləri açıq qalmışdı. Alını və gözləri gözəl idi. Mən onun baş yaylığını götürüb alını və gözlərini ortdüm. İndi burnu, dodaqları, çənəsi açıq qalırdı və onlar da gözəl idi. Mən yaylıqla onun sifətinin müxtəlif tərəflərini örtürdüm və hər dəfə qalan hissələr gözəl, kamil idilər.

Gəmi uzun bir fit verdi və geri dönməyə başladı. Mən barmaqlarımı onun sərin alində gəzdirdim.

—Əzizim, — dedim, — sənin beş barmağın varmış.

—Qəribədir, eləmi, qəribədir ki, altıbarmaq deyiləm. — O bu sözləri yaylığın dalından dedi, mən yaylığı onun dodaqlarından qopardım və Əsməri öpməyə başladım. Mən hiss elədim ki, yaylığı boynuma keçirdi və bərk-bərk dartdı. Onun sifətinin bütün formalarını, bütün əzalarını duyur və Əsmərin pıçıltısını eşidirdim:

—Bax, görürsənmi, səni buxovladım... yaylığım.

Biz aerodroma gedirdik və mənim fikirlərim quma batmış maşının çarxları kimi bir yerdə hərlənirdi. Hərlənib eyni bir cümləyə qayırdı: “Sahil boyu səpələnmiş balıqçı komaları...” Bu qırıq cümlə hardan düşmüşdü beynimə. Onun mənası nə idi, o kimdən, nədən danışdı və nəyə görə bu cümlə bütün qəlbimi titrədir, ağrıdır?

Əsmər mühacirlərdən danışdı. Müxtəlif ölkələrdə rast gəldiyi mühacirlərdən. Bəzilərinin görürsən güzəranı da pis keçmir, amma hamısının gözlərində eyni bir ifadə var — qəriblik, yalqızlıq ifadəsi.

Mən düşündüm ki, bəlkə biz də, Əsmər də, mən də mühacirik. Böyüklər diyarına uşaqlıq ölkəsindən gəlmiş mühacirlərlər. Geri qayıtmaq imkanından əbədi məhrum olmuş mühacirlər, Vətənləriyçün qəribsəmiş mühacirlər.

—Deməli, bircə Həştərxanda düşəcəyik, səhər də Moskvadayam. Heyf ki, sənin ad gününə qala bilmədim. Bir gör sən allh... — sonra o əlavə etdi: —Hələ ki, Moskvadayıq, gəl, Camalla mən çox şad olarıq. “Yenə də Camalla mən!”

—Mən bilmirdim ki, Camal belə mənə qazanıb. Diplomantik məclislərdə şampan açmaq nadir şəxslərə nəşib olan səadətdi.

—Yaxşı, acıdıl olma, o, ayrı işlərlə də məşğul olur.

—Bilirəm, bilirəm, onun əlindən hər iş gəlir. Səhv eləmirəmsə, cavanlıqda çəkməçi olub.

—Sən isə cavanlıqda da axmaq olmusan, elə indi də axmaqsan. Bəli, Camal çəkməçilik eləyib, böyük ailə saxlayıb və özü də oxuyub. Belə şeyə rişxənd eləmək ayıbdır.

Mən doğrudan da xəcalət çəkdim. Təyyarəyə yarım saatdan sonra minəcəkdilər, biz aeroportun kafesində oturmuşduq, vaxt çox ağır keçirdi. Elə dəqiqələr olur ki lim-həlim doludurlar, heç bimirşən necə keçirlər. Boş dəqiqələr də olur, içilmiş şüşə kimi, bilmirsən onları neyləyəsən. Minik elan edəndə rahat nəfəs aldım.

—Bağışla, bir a zartıq-əskik danışdım, — dedim.

—Eybi yoxdur, — o hələ də incik idi.

—İndi dediklərim, heç, bayaq kababxanada da çox səfeh sözlər danışdırdım.

—Keçər, — dedim və bu ondan eşitdiyim son sözlər idi.

Trapın yuxarı pilləsindən cevrilib, əl elədi, sonra təyyarənin qaranlıq qapısında qeyb oldu. Bir neçə dəqiqədən sonra o, uca qara göydə iki qırmızı, bir yaşıl işıq nöqtəsi idi. İyirmi dəqiqə də keçdi, ayın otuzu oldu və mənim sinim bir yaş artdı. Bu vaxt mən şəhərə yaxınlaşdırdım və gecə vitrinlərinin işıqları soyuq, soyuq idi.

Amma nə isə xoş bir rahatlıq hissi, azadlıq, asudəlik hissi içimi doldurmuşdu. Mən işim-peşəm haqqında düşünürdüm. Düşünürdüm ki, sabah, yox, artıq bu gün səhər iş masamın ardına keçəcəm üstündəki böyük ağ planşet haqqında düşünürdüm, fikirləşirdim ki, tuşun nə yaxşı iyi var, yaxşı qəddənmiş qələmlərin nə gözəl forması var. Bir də düşünürdüm ki, işdən, fəaliyyətdən gözəl dünyada nə var və bunların olmaması nə böyük faciədir. Böyük şəhər—mənim peşəm—üstümə axırıdı.

Səhər məni yuxudan bacımın cingiltili səsi oyatdı.

—Təbrik edirəm, təbrik edirəm. Böyük oğlan olasan, balaca bacını incitməyəsən. —Əyilib məni öpdü. —sənə teleqram gəlib. Həştərxandan. Gürcüdəndir.

Mən teleqramı qapdım. İki söz. “Təbrik. Öpürəm.” Bir də imza: “Kamikadze”.

1967

Veb direktor: Betti Bleyer

Mətni yığdı: Nərgiz Abadi

Veb üçün hazırladı: Ülviyyə Məmmədova

AZERİ.org qoyuldu: oktyabr, 2003-cü il